

Napút-füzetek

20.

Péhl Gabriella

Szénpor a bőr alatt

**Malenkij robot, kitelepítés, asszimiláció –
soroksári német sorsok**

„Sár, sár Soroksár, Soroksáron nagy a sár!” – kiabáltuk 1968-ban ōrsi foglalkozáson a csatakiáltást; mert akkor éppen olyan idők jártak. A falu, ahol éltünk, és ahogy mindig is neveztük Soroksárt, valójában Budapest XX. (ma már a XXIII.) kerülete, akkor még kétnyelvű volt. Igaz, már csak az utca egyik oldaláról a másikra kiabáló öregasszonyok „sváboltak”, magyar mondatba szöve sváb szavakat, melyeket, ha nem is használtam, de értettem, mint annyi más kortársam. Mert, hogy megtanuljak-e svábul, családunknak komoly gond volt.

Nagyapám, nem tudom, hogyan vélekedett a kérdésről, hatéves voltam, amikor meghalt. (A malenkij robot valószínűleg nem hosszabbította meg az életét.) Nagyanyám, drága kicsi kerek nagyanyám, bizony szerette volna, hogy svábul beszéljek. Szívesen is hallgattam folyamatosan pergő sváb szavait, ám esténként a sparhelt fényében, amikor tűzkarikák táncoltak a konyha mennyezetén, mégiscsak arra kértem, hogy magyarul meséljen. Hiszen magyarul beszéltek az óvodában és később az iskolában is. A sváb nyelv titokzatos dolog volt akkor számomra, és nem tudtam eldönteni, szabad-e arról beszélnem, hogy sváb származású vagyok. Valamiféle érthetetlen homály vette körül a dolgot, leginkább hallgattak róla otthon, mint ahogy a „malenkij robot”-ról vagy a kitelepítésről sem beszélt senki. Lehet, hogy ők sem tudták, szabad-e? Anyám azonban, akinek származása a legkevésbé volt sváb, határozottan a „svábolás” ellen emelt szót. Apám pedig – talán a békeesség kedvéért – ebben a kérdésben leginkább hallgatott. Azért azt észrevettem, hogy nagymamámmal mégiscsak svábul beszélt, s élete végéig megőrizte azt a szokását, hogy sváb dalokat fütyörészett hazafelé jövet. Ám a „svábolás” körüli titok, hogy miért vitték el a nagyapám és a nagynéném jóvátételi munkára a Szoujetunióba, hogyan kerültük el a kitelepítést – és a legfontosabb: hogy bűnösök vagyunk vagy nem? –, örök rejtélynek tűntek. Egészen addig, míg végre (1972-ben) nyolcadik osztályos lettem. Akkor értünk a XX. század történelméhez az iskolában, s én úgy éreztem: most mindenre fény derül. Tágra nyílt szemű várakozásom azonban hiábavalónak bizonyult. Sem a malenkij robot, sem a kitelepítés nem volt tananyag az iskolában.

„Szóval becsapnak! Elhallgatják az igazságot!” – mondtam ki magamban a fennálló rendszer kritikáját, aztán kamasz lányos daccal határoztam el: „Nem baj. Ha felnövök, úgyis megírom, mi történt! A jóvátételi munkát és a kitelepítést is. Végre meg fogom tudni az igazat!”

Fogadalmam után jó néhány év telt el, amikor 1989-ben fordulat következett be Magyarország életében. Szenzációnak számított a malenkij robotról írni vagy emlékezni rá, a kitelepítés ötvenedik évfordulóján, 1996-ban pedig mindenki szabadon emlékezhetett. Sebek szakadtak fel, hogy végre örökre begyógyuljanak, és megszólalhattak azok a kisemberek, akik a nagypolitika áldozataivá váltak. Én is elindultam Soroksáron, hogy végre megtudjam az igazat; de leginkább az érdekelt, hogyan lehetett túlélni a mai ésszel már elképzelhetetlennek tűnő megpróbáltatásokat.

Munkamódszerem

Amikor fölkerestem a túlélőket – mindenkihez természetesen nem tudtam elmenni –, többen nem vállalták a beszélgetést: inkább nem akartak emlékezni. Akik pedig emlékeztek, azt kérték, hogy ne írjam meg a nevüket. Így kitalált – bár Soroksáron gyakori – keresztnévvel említtem őket. Mindazt, amit elmondtak, természetesen stilizáltam, de nem másítottam meg, s emlékeiket a lágeréletet felölelő csomópontok köré gyűjtöttem.

A kezdet

Boris néni:

A háború alatt, 1944-ben Soroksárt kiürítették. El kellett hagynunk az otthonunkat, és mi Erzsébeten kaptunk lakást. Január 6-án vagy 9-én jöttek be az oroszok – ezt az eseményt nem lehet egyetlen naphoz kötni –, s egy vasárnap, január 21-én lehetett, templomba mentünk két szomszéd lánnyal. Két karszalagos ember – magyarok voltak – igazoltatott bennünket. Akkor az igazolvány egy bejelentőlap volt, ezt mutattuk meg. Bevittek minket a Kossuth Lajos Gimnáziumba, és ott leadtak. A két lány hazaengedték, engem nem, mert német hangzású volt a nevem. Mindennap hoztak embereket, persze azok kérdezték, hogy miért? Azt válaszolták nekik (és nekem is), hogy a Szovjetunióba megyünk egy kicsit dolgozni, malenkij robotra, kb. három hónapra. Aztán hazaengedtek bennünket a családukhöz, de minden este vissza kellett mennünk.

Anci néni:

Soroksáron három vagy négy kocsmába összegyűjtötték az embereket – engem is –, és majdnem két hétig voltunk oda bezárva. 1945. január 29-én raktak bennünket vagonba. Huszonhét éves voltam akkor.

Magdi néni:

Jött két karszalagos, az egyik megkérdezte:

– Kislány, hány éves vagy?

Mondtam neki:

– Tizenhat múltam.

– Na – azt mondja –, gyere el akkor, jelentkezzél, két hétre munkára visznek.

Két hétről volt szó.

Kérdezték a nevünket, fölírták, azt mondták, német hangzású, és ne féljünk, csak két hétről van szó.

Ilonka néni:

Összeszedték a soroksáriakat, a vőlegényemet is begyűjtötték „ilyen” szocdemista karszalagosok, és üzent értem, hogy jöjjenek és jelentkezzenek. Elhatároztuk, hogy összeházasodunk, mielőtt elvisznek minket, és akkor 1945. január 28-án összeházasodtunk. Rajtunk kívül még három pár esküdött akkor a temp-

lomban, és ez a négyes esküvő nagyon szép volt. Vannak ma is szép esküvők, de akkor, ott, ahogy teli volt a templom, és mindenki a csomagja mellett térdelt... az olyan szép és olyan megrendítő volt, hogy nem tudom elmondani.

Utána orosz puskás őrség terelt minket Kőbánya alsóig. A szerelvény január 30-án indult el.

Pali bácsi:

Mi 1945. január 31-én indultunk el. Azt mondták, hogy polgári jótételi munkára megyünk.

A láger felé

Boris néni:

Kőbányáról indultunk. Egy hosszú tehervagonba raktak minket, negyven embert körülbelül. A vagonban szalma volt, semmi más. Kőbányán találkoztam apámmal, őt Soroksáron kapták el, mert hazament körülnézni.

Misi bácsi:

A vagonban kis vaskályhával fűtöttünk, és ezen melegítettük az ételt. Tégla formájú, kőkemény fekete kenyeret kaptunk. Ezt vízbe nyomtuk, ráborítottunk egy lábast, és a gőztől felpuhult a kenyér. Így tudtuk megenni.

Pali bácsi:

Olajozott, sózott kishalat kaptunk még ellátásként, de arra nagyon sokat kellett inni.

Gyuri bácsi:

Időnként megálltak, és akkor vizet lehetett venni. Voltunk vagy kétezeren. A kút pillanatok alatt pocsolóvá vált. Jöttek a betegségek. Vérhas is jelentkezett, de ez nem érdekelte az oroszokat. Aki beteg lett, azt kilökték, és részükről el volt intézve.

Józsi bácsi:

A vagonban persze nem volt WC, és férfiak, nők vegyesen voltunk. Kör alakban kivájtuk alul a vagon deszkáját, és rátettük egy vödör alját, ez lett a WC. Volt velünk két postás, ők odaadták fölé a pelerinjüket – akkor azt hordták a postások –, és így tudtuk megoldani a mellékhelyiséget.

Magdi néni:

Egy egész szerelvényel mentünk ki, Románián keresztül.

Anci néni:

Az orosz tiszték elég szigorúak voltak, egyik-másik emberséges is volt olykor, de azért mégiscsak foglyok voltunk.

A lágerben

Boris néni:

Amikor február 19-én megérkeztünk, csomagostul elvittek minket egy fűrdőbe. Ezután az 1222-es lágerbe, Golubovka faluba. Golubovka egy bányász-falu a Donyec-medencében. A legközelebbi város 35 km-re volt onnan.

Bözsi néni:

Amikor megérkeztünk, elkésérítő állapotban volt a láger. A tető lyukas volt, az ablakok hiányoztak. Hát elkezdtük rendbe tenni. Mindenki talált magának munkát, szakértelme szerint. Az ácsok megjavították a tetőt, már nem áztunk be, és elkezdtük ott az életet.

Anci néni:

Ezernyolcszázan voltunk egy lágerben: ezerkétszáz férfi és hatszáz nő.

Irmus néni:

A láger négy hosszú barakkból állt. A barakk hosszú folyosó volt, kétoldalt ajtók nyíltak, és a folyosóról fűtöttek.

Magdi néni:

És minden barakkban volt egy parancsnok.

Munka

Magdi néni:

Elég cudar munkát végeztünk. A finnek faházakat szállítottak akkor az oroszoknak, s azt a magyar férfiak ott összeállították. Mi, nők, vaspajszerral dolgoztunk, azt a fagyos vasat fogtuk egész nap, kesztyű nélkül. Döngettük a fagyos földet, és a jég meg a föld csak úgy szikrázott, meg spriccelt, ahogy vagdostuk. Persze csak annyira, ahogy az erőnkől tellett, mert sok erőnk nem volt.

Irmus néni:

Egy széntároló alapjait raktuk le, a 22-es és a 6-os bánya közös tárolója volt.

Józsi bácsi:

Hatvan-hetven centiméteres szénrétegben, hason fekve dolgoztunk.

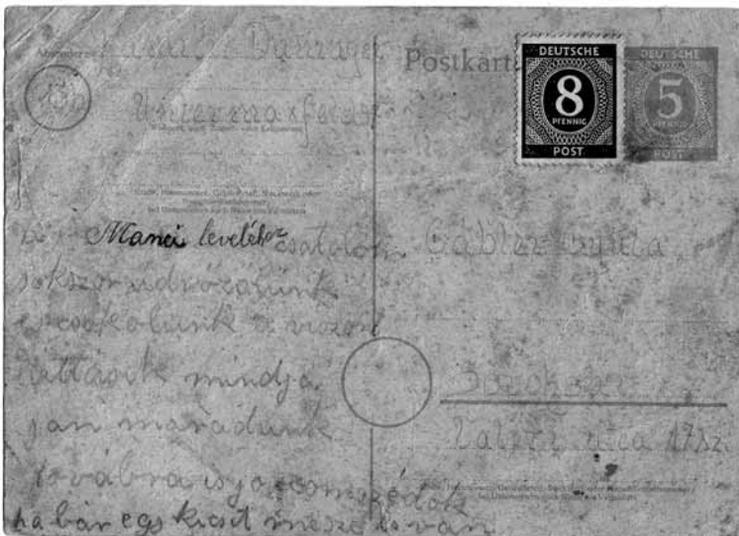
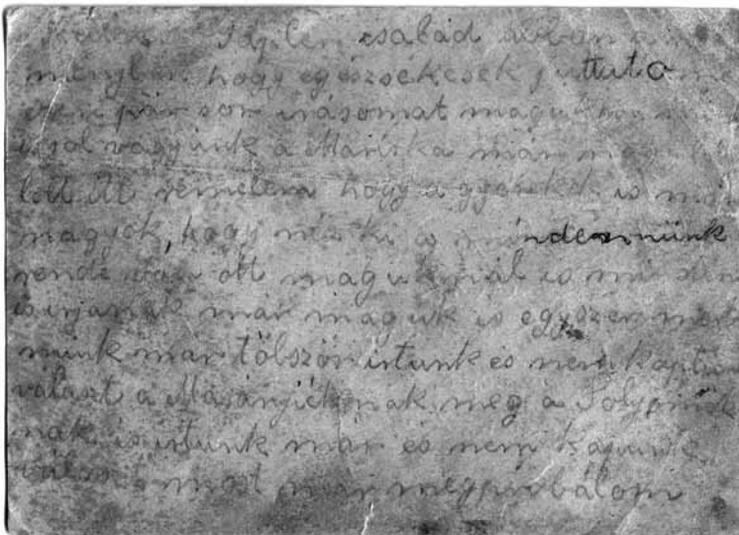
Magdi néni:

Magnezitet mostunk a tengerből, éhezve, de legalább már nem fázva.

Anci néni:

Jött a tavasz, és egy csoport a kolhozba ment krumplit vetni, káposztát ültetni. Én a vasútnál dolgoztam, meg a kőbányában.

Egy háború utáni képeslap, melyet az egykori szomszédoknak küldtek a Valéria (ma Kenyér) utcába a kitelepítettek 1946-ban.

A lap szövege: Kedves Gábler család!

Abban a reményben, hogy egészségesek juttatom ezen pár sor írásomat magukhoz. Mi is jól vagyunk, a Mariska már nagy lány lett. Itt remélem, hogy a gyerekek is már rendben vannak ott maguknál is, írjanak már maguk is egyszer, mert mink már többször is írtunk és nem kaptunk választ. A Masányiéknak meg a Solyóméknak is írtunk már és nem kaptunk választ. Most már megpróbálom a Mancsi leveléhez csatolni, sokszor üdvözlünk és csókolunk a viszontlátásunk

Mindnyájan maradunk továbbra is jó szomszédok, habár egy kicsit messze is van.

A címzett: Gábler Gyula

Valéria utca 17.

Ilonka néni:

Baskíriában ásnunk kellett. Gondolom, vízvezetéknek kellett az árok. Aztán egy-két hét után kikerültem a férjemmel az olajtelepre. A hegesztőműhelyben dolgoztam, egy nagy tekercsből különböző méretű drótokat kellett levágnom. A férjem a hegesztőknél dolgozott. Nem tudott hegeszteni, de föltalálta magát. Aztán a gőzvezetéket kellett szigetelni, ilyen gézszerű anyagot tettünk rá.

Hidegben

Magdi néni:

A férfiak, szegények, faházakat állítottak össze ott, a hidegben, s mikor már összeállítottak néhányat, azokba bebújtunk egy kicsit melegedni. Hát meleg nem volt benn, de legalább a szél nem fújt be, s oda behúzódtunk.

Józsi bácsi:

Az első időben, amikor az ember az otthonról hozott holmijait mind eladta, elcserélte kenyérért vagy más élelemért, bizony volt, hogy csak az a munkaruha volt minden öltözetünk, amiben a bányába jártunk. Az az overallszerű munkaruha volt csak rajtunk, szerencsétlencen, amikor reggel a mínusz 15-20 fokos hidegben a bányába rohantunk. Mert rohantunk, mint az örültek, le a bányába, mint a patkányok, hogy minél hamarabb melegen legyünk. Amikor jöttünk haza, akkor meg mindenki hozott a hóna alatt egy-egy szénrögöt. Csodálatos, óriási szénrögöket hoztunk, hogy éjszaka meg ne fagyjunk. Valaki mindig fölkelte éjjel, és rakott a tűzre, hogy melegedni tudjunk. Nagyon jó minőségű szenek voltak azok, nem is szabadott volna elhoznunk, az ipari célokra ment, nem mi kaptuk. Mi tüzelésre hitvány hulladékot kaptunk, nem lett volna szabad elhoznunk a jó minőségűt, hát persze, hol szabad lopni? De hát loptunk... hogy meg ne fagyjunk.

Irmus néni:

Olyan hideg volt ott, hogy a víz megfagyott bennünk. Zörgött a hasunkban.

Éhesen

Annus néni:

Hadi kosztot kaptunk, ami – mint köztudott – éhenhalásra sok, jóllakásra kevés.

Boris néni:

Baskíriában egy parkot kellett csinálnunk. Tízen voltunk, és egy idős nő, egy brigadérosnő vigyázott ránk. Mi elültettük a fákat és a bokrokat, de mindig lelegelték a kecskék; mert ott az utcán szaladgáltak a kecskék. Mondtuk a brigadérosnőnek, hogy a kecskék tönkreteszik a parkot, ágaskodnak és lelegelik a növényeket, mire ő azt mondta nekünk, hogy ha nem fogjuk meg a kecské-

ket, és nem hozzuk oda, a ő lábai elé, nem kapunk ebédet. Szaladtunk mi a kecskék után, de azok olyan nagyokat ugrottak, hogy nem tudtuk megfogni őket. Erre azt mondta a brigadérosnő: „Máma nincs ebéd, majd csak vacsora lesz!” És elment. Két óra volt már akkor, nagyon éhesek voltunk. Volt ott a parkban egy kis terület, ahova krumplit vetettünk a brigadérosnőnek. A növényeken voltak már kis krumplik, és akkor mi ott hasra fekdünk és kicsiklándoztuk a földből a kis krumplikat. Azt ettük. A nyers krumplit. Na, akkor térdepeltem le a szabad ég alatt, és fohászkodtam. Mert az nem úgy volt akkor, mint most itthon, hogy nem számít, ha egy hétig csak keveset eszem, vagy egyszer elmarad az ebéd! Ott a három év alatt nagyon ki voltunk éhezve. Ott egészen más volt, ha az ember egyszer nem kapott ebédet, mert ott vacsora nem volt. Este gyorsan lefeküdtünk aludni, hogy az éhínség elmenjen.

Irmus néni:

A szobánkban a leggyakoribb beszédtema mindig az enivaló volt. Sült kacsáról álmodoztunk, aztán megállapodtunk abban, hogy jó lenne egy paprikás krumpli, még kolbász nélkül is jó lenne, csak lenne! Ez volt minden vágyunk.

Férgek között

Jócsi bácsi:

A tetvek, a bolhák, a poloskák végigkísértek minket, olyan helyeken voltunk. És azokat nem lehetett kiirtani. Esténként például, a vacsora után, kötelező volt mindenkinek tetvészkedni. Jöttek ellenőrizni! Ültünk a priccsen, az ágy szélén, és mindenki az ágyneműjét és a ruháját vizsgálta. Tetvészkedtünk, ezt nem lehet máshogy mondani. És attól a kosztól, ami ott volt, meg a tetveségtől rühesek is lettünk. Az embernek a karja végig és a lába végig csupa seb volt. Arra találtak valamilyen sárga, csípős szagú folyadékot – én nem tudom, hogy hívták –, és azzal kenték be a sebeinket. Sorba állítottak minket, és mint a falat, végigmeszeltek bennünket ezzel a bizonyos, nem tudom, milyen folyadékkal. Teljesen pucéran álltunk ott, természetesen.

Misi bácsi:

Mondanom sem kell, hogy teli voltunk poloskákkal. Lavórba állítottuk az ágyak lábát, hogy ne tudjanak ránk mászni, de akkor a poloskák fölmásztak a mennyezetre, és onnan, mint az ejtőernyősök, leereszkedtek ránk.

Orvos nélkül

Pali bácsi:

Az orvosi ellátás a lehető legminimálisabb volt. Velünk volt egy újpesti nőgyógyász és egy fogorvos, de gyógyszerzettség vagy műszerek, ilyesmi nem volt. Semmi nem volt. Semmi. Amikor a bal csuklóm eltört a bányában, mert két csille közé szorult, mit tudott tenni a fogorvos? Két lapos pálcaszerűséget a csuklómra tett, bekötötte, és kész. Három-négy napig üvöltöttem, mint a sa-

kál, éjszaka nem tudtam aludni, úgy forrt össze, úgy Isten nevében. Még most is látszik természetesen.

Misi bácsi:

Amikor a bányában sérülés történt, a leghatásosabb, legsterilebb gyógyszer a frissen robbantott szénpor volt. Azzal bekentük a sebet, úgyhogy senkinél sem fordult elő fertőzés vagy gennyesedés, szép tisztán begyógyultak a sebek. Az a szénpor, ötmillió év után kirobbantva a földből, teljesen steril volt. Persze ott maradt a bőrünk alatt, látszik a bőrünk alatt ma is a szénpor, de a sebünk nem fertőződött el, és begyógyult.

Ilonka néni:

A tatárok hoztak nekünk vajat. A vaj a rühességre is jó volt. Meg kénporral is kentük a lábunkat. Ott nem volt elsősegély meg orvosi kezelés...

Boris néni:

Kötszer sem volt. Volt néhány törülközőm és konyharuhám, azokkal kötöttem be a keléseimet, hogy ne fertőzödjének el.

Melegben

Annus néni:

A Kaukázusban már sokkal jobb volt. Jobb volt az időjárás, végre nem fázunk annyit. Aztán egy kis gyümölcs is volt ott, alma meg körte, meg mandarin.

Magdi néni:

Amikor még jó idő volt, lehetett tisztálkodni, fürödtünk a Fekete-tengerben mindennap. És mostuk a ruhánkat. Ott már jobb volt.

Matyi bácsi:

A Kaukázusban meleg éghajlat volt, az volt a szerencsénk. A szabadban dolgoztunk, és ott nem volt hideg. Január elején egy-két nap fagyott, utána jött a jó idő.

Irmus néni:

Amikor sütött a nap, kiültünk és a napsugárral gyógyítottuk a keléseinket. Nekem tizenkilenc volt, amikor a Kaukázusba érkeztünk.

Sztálini idők

Magdi néni:

Sztálin összeszedette akkor a gyümölcsöt, de a helybeli asszonyok zölden leszedték, stikában megfőzték, odahozták a láger elé, és eladták nekünk. Így tudtunk egy kis gyümölcsöt enni, és a helybelieknek is jutott valami. Majdnem minden vasárnap Sztálin-nap volt. Akkor ingyen kellett dolgozni. Reggel azt

mondták: „Máma Sztálin-nap van!” Hát akkor dolgoztunk a Sztálinnak ingyen. De hát így is ingyen dolgoztunk, de jobb volt a földeken, mint a lágerben, mert ott folyton jöttek, hogy sorakozó, meg megnézték a priccseket, aztán a ruhánkat, hogy lóg-e még rajtunk valami rongy. Inkább kimentünk dolgozni. Elkapálgattunk ott. Annyi narancs meg mandarin nem termett nekik, már nem tudom, mióta, mert mi kapáltuk a fákat minden vasárnap nekik, meg trágyáztuk műtrágyával... De hát kibírtuk.

Misi bácsi:

Amikor Vorosilovkára kerültünk, a jó munkáért több ételmezt kaptunk. Akik bányában dolgoztak, nagyon helytálltak. A kétszáz százalék majdnem minden hónapban megvolt, így – két év után – már annyi lisztet kaptunk a trösztől, amennyit igényeltünk. A jó munkáért egyébként három deka szalonnát adtak és két palacsintát. Meg volt beszélve a konyhán, hogy aki többet termel, az több ételmezt kap. Jó volt annyiból, hogy aki tényleg szorgalmas volt, annak volt mindig pluszadag.

Józsi bácsi:

Voltak nálunk festőművészek, és ha valaki – mondjuk, egy fúrós – kétszázötven százalékot teljesített, azt le kellett festeniük, és a „város” főterén kiakasztották a képét, hogy ez és ez ennyi százalékot teljesített, és ennyit keresett. Minden a teljesítmény volt akkor.

Ilonka néni:

Mindig ki volt írva, hogy hány százalékot kell teljesíteni. Ezt csak úgy tudtuk elérni, ha az előző napi termelésből visszaloptunk akkora mennyiséget, amennyit csak lehetett. Szóval a nagy teljesítményeknek, százalékoknak a fele sem volt igaz. Olyan hazudós világ volt akkoriban.

Ételmezt keresve

Boris néni:

Elmentünk az erdőbe csalánt szedni, és azt megfőztük. Rengeteg kígyó volt ott, ezért csuklónál összekötöttük spárgával a ruhánkat, meg alul a bokánknál a nadrágot, nehogy a kígyó be tudjon bújni a ruhánkba, és úgy szedtük az eperet. Mindig kivittük a munkahelyre a lábosunkat, és ha végeztünk, megkértük a brigadéroszt, hogy engedjen be egy kicsit minket az erdőbe. Aztán be az erdőbe! Itt egy kígyó, ott egy kígyó, de csak teleszedtük a lábosunkat. Mikor kijöttünk az erdőből, akkor kezdtünk el lélegezni: jaj, hol is voltunk most? Bizony a kígyók között. De a lábás teli lett eperrel, s annak nagyon örültünk akkor.

Annus néni:

A tengerparton dolgoztunk, és ott lestük a tengeri csirkéket, hogy kijöjjenek a part felé, aztán megfogtuk őket, meg a kacsákat is. Azok valahogy nem láttak egyenesen, és ha nagyon kijöttek, nem találtak vissza a tengerbe. Hopp! Elfogtuk őket, aztán megfőztük, és akkor egy kicsit jóllaktunk.

Teri néni:

Egyszer fogott a férjem egy húszkilós delfint. Ő meg a barátja megfogták, és haza is hozták a lágerbe. Ott felbontották, széttrancsírozták, és pár rubelra is szert tettünk így, mert eladtuk ott a húsokat. Nem tudtuk azt mi mind megenni, tárolni sem tudtuk, mert meleg volt. Kisütöttük a zsírját is. Nem ettünk addig delfinzsírt, de jó volt.

Anci néni:

Amit találtunk, azt ettük. Mikor kolhozban dolgoztunk, és a káposzta fejedni kezdett, akkor kivágtuk a káposztafejet, és megettük. Úgy ültünk ott a földeken, mint a nyulak.

Matyi bácsi:

Mindig azt néztem, mit tudok enni. Eperfalevelet, teknősbékát főztem, és azt ettem. De hozzá tudtunk jutni krumplihoz, szőlőhöz... Amit hát loptunk. De csak a közös, a téeszföldeken loptunk. Kis maszek kertekből soha nem loptunk semmit.

Ilonka néni:

Grúziában hat fok volt a leghidegebb. Ott mandarinligetek voltak, és narancs is termett. Ehettünk ott annyit, amennyi belénk fért, de elhozni nem volt szabad. Fáradtak, kimerültek voltunk akkor, legyengültünk, vitaminhiányunk volt, hát persze hogy hoztunk magunkkal mandarint. Beraktuk a nadrágunkba, alul megkötöttük a nadrágszárat, és nem gurultak ki. Kitömtük magunkat, teli voltunk naranccsal meg mandarinnal.

Egymást segítve

Anci néni:

Úgy május körül, kimentünk egy kolhozba. A patak partján csináltak nekünk furnérból egy lágert. Emeletes priccseken aludtunk, és három szakaszra lettünk osztva. Én bekerültem az első szakaszba. Szerencsére, mert ott vecsési és börzsönyi nők dolgoztak, és ők tudtak kapálni, bírták ezt a nehéz munkát, de én ehhez nem voltam hozzászokva. Ők pedig mindig kisegítettek. Sorban kapáltunk, és az egyik mindig átugrott, és vitte az én soromat is. Nagyon összedolgoztunk.

Ilonka néni:

Egyszer a szám teljesen kicserepedett, és nagyon el voltam keseredve. Volt velünk egy tanító, sok nyelven beszélt, ő tolmácsolt nekünk. Azt mondta akkor nekem: „Szedje össze magát! Csak nem fog itt maradni ebben az országban?” Hozott tejet meg mandarint, mondta, hogy nyomjam a számra a mandarint, aztán megittam a tejet; és tényleg, így összeszedtem magam. És sikerült hazajönnöm.

A Gábler házaspár esküvői képe (a fátyol 4m hosszú)

Barátokra lelve

Anci néni:

Volt ott Grúziából egy kertész. Nagyon jó volt hozzánk. Ő irányította a munkát, és szólt a munkavezetőnek, hogy ha már megesszük a káposztát, akkor vegyük ki az egészséget, és ássuk el a hulladékát, hogy ha jön a kolhoz igazgatója, ne lássa. Akkor legfeljebb azt gondolja majd, hogy nem jött ki a káposzta.

Ica néni:

Baskíriában voltak orosz svábok is. Őket oda internálták. De nagyon rendezek voltak velünk. Olga meg Hilda, ilyen nevek voltak. Emlékszem erre a kettőre nagyon, mert ha tudtak, segítettek. Ők mégiscsak jobban beszéltek oroszul, mint mi, és ha valami kellett nekünk, ők mondták el a ruszliknak. A kosztot, a ruhaneműt vagy ha valaki beteg volt, ők tolmácsolták a tiszteknek, ezek a Volga menti asszonyok.

Magdi néni:

Ó, hát énnekem olyan jó kis orosz barátnőm volt ott! Ludmillának hívták, szép szőke lány volt. Ketten éltek az édesanyjával. Úgy sírt, amikor én hazajöttem! Nagyon jól megértettük egymást. Jól beszéltem már akkor oroszul, és ő tényleg nagyon rendes volt. Ha csak egy darab kenyéret tudott valahonnan szerezni, azt mindig megfelezte velem.

Irmus néni:

A bányában egy Léna nevű nővel toltuk a csilléket. Jószívű, rendes nő volt. Az ő mahorkáját szívtuk újságba csavarva.

Szerelem a lágerben

Ilonka néni:

Sokan ott kinn kerültek össze a későbbi férjükkal. Kinn, a nehézségekben jöttek össze, a kinti küzdelmekben. Mikor eljöttünk, négy-öt gyerek is jött haza.

Magdi néni:

Asszony voltam, de nálunk a szerelmi élet megszűnt. Nemcsak azért, mert tömegben voltunk – egy szobában ötvenen-hatvanan –, hanem az ember úgy volt, hogy hiába volt fiatal, egyszerűen annyira leromlott a szervezete, hogy már szerelmi érzés sem volt benne. Szeretet volt a másik iránt, és gondoskodás és törődés is volt, de a szexuális vágyaink megszűntek létezni. Olyan, hogy szerelmem meg szexuális élet, meg erotika meg stb., ezek szóba sem kerültek. Egész egyszerűen nem léteztek a számunkra. Valószínű, hogy azoknál, akik konyhán dolgoztak vagy olyan helyen, hogy tudtak táplálkozni, ott valószínűleg volt házasság, mert voltak, akik terhesek voltak, sőt szültek is, de sajnos, a legtöbb gyerek meghalt ott.

Pali bácsi:

Húsz-huszonhárom éves fiatal férfiak voltunk, és annyira lerobbant állapotban voltunk, hogy az első három és fél évben senkinek semmi ilyesmi eszébe sem jutott. A munkából rohantunk haza, ami volt, megettük, aztán lefeküdtünk aludni. A szervezet így védekezett. Most 80-87 kg vagyok, akkor 47-48 kg voltam, és ezzel mindent elmondtam.

Női dolgok

Irmus néni:

Az volt a szerencsénk, hogy a sátrakban priccsek voltak, azon egy paplan és egy kispárna volt vattából, és egy matrac. Onnan szedtük ki a vattát, és azt használtuk.

Anci néni:

Nem messze tőlünk, Kutajszkban volt egy szövőgyár, és onnan hulladék fonalakat meg spulnikat hoztak kéztörlésre azoknak a férfiaknak, akik lakatosmunkát meg piszkos munkát végeztek. A férfiak kikeresték nekünk azokat a fonalakat, amelyeket még föl lehetett dolgozni, és mi egy negyed vagy, hogyha több volt, egy fél kenyeret adtunk nekik érte. És ezekből a fonalakból kötöttünk magunknak blúzokat meg zoknikat, még melltartót is kötöttem magamnak ebből. Ráértem a bányában, míg fölhúztam és leengedtem a csillét egy karral, és így magamtól kezdtem el kötni. Hímeztünk is. Tűt tudtunk szerezni, cérnánk volt ebből a maradék fonalból, és az orosz nyakú férfiinget mi fordítva hordtuk. A csuklójába madzagot húztunk, és ráhímeztük a monogramunkat. Úgyhogy elég „csinosan” jártunk Grúziában. Amikor nem dolgoztunk, akkor mindig varrogattunk. A pufajkanadrág belsejéből csináltunk bugyikat meg kombinét, a külsejéből pedig szoknyát. Nyáron, amikor nagyon meleg volt, akkor fejkenőből készítettünk felsőrészt, és abban jártunk, meg egy szoknyában és egy bugyiban.

Ilonka néni:

A kinti küzdelmekben szépen megvoltunk a férjemmel. Én a ruházatunkat javíttattam, ő pedig mindenfelével csencsölt. Ha a kombiném már elkopott, kis bugyit vagy melltartót varrtam belőle, de a férjem is nagyon leleményes volt. Emlékszem, szójababot piritottunk, aztán eladtuk a piacon, így csináltunk egy kis pénzt.

Boris néni:

A nőknek nem volt meg a tisztulásuk sem, mert a klíma és a zsiradékhiány meg cukorhiány ezt nem tette lehetővé. Így reagált a női szervezet.

Szépség és láger

Józsi bácsi:

Mikor már jó ideje ott voltunk, próbáltuk egy kicsit szebbé tenni a környezetünket. A kertészek – mert voltak közöttünk kertészek is – fásítottak, mert fát lehetett kapni, a festők pedig szépen lemeszelték fehérre a barakkot és az ebédlő falait.

Pali bácsi:

Hogy a saját életünket egy kicsit megkönnyítsük, virágokat ültettünk a tábor köré. Rövid idő alatt „gyönyörű” láger alakult ki.

Rabságban

Misi bácsi:

A hármaskerítés azért megvolt, és a tábor főkapuján az volt kiírva oroszul: „Internált szabad magyar munkások”, és a hármaskerítés minden sarkán golyószóróval álltak a „vahtőrök”.

Anci néni:

Amikor csoportonként dolgozni mentünk a bányába, egy őr vezetett minden csoportot, és amikor letelt a munkaidő, visszakísért bennünket.

Magdi néni:

Időnként az ügyeletes tiszt kizavart mindenkit a hidegbe. Egy szál ruhában és gumikalucsnyiban kellett a jeget törni a kútnál. Én akkor kaptam tüdőgyuladást.

Művészet

Pali bácsi:

Talán, hogy kibírjuk valahogy, igyekeztünk valamennyire „jól” érezni magunkat. Majdnem minden szombat-vasárnap operettekét és esztrádműsorokat adtunk elő. A jobb hangúak operaáriákat meg operettáriákat énekeltek, néhányan pedig kísértük az énekeseket.

Irmus néni:

Volt egy bácsi, aki szépen harmonikázott, és volt egy zenekar is. A fiatal lányok pedig esetenként táncoltak.

Józsi bácsi:

Játszottunk egy kis szórakoztató zenét, és a legvadabb katonák, akik rosszul szemmel néztek ránk, azok is kedvesek lettek hozzánk.

Gábler Mária öt éves korában (1950-ben)

Gábler Mária első áldozó 1955–56-ban

Vendégjátékon

Feri bácsi:

Egyszer vagy kétszer a tiszték esküvőjére is meghívták a zenekarunkat. Mondanom sem kell, hogy a nászasztalt mi ettük meg, öt perc alatt megettük, ami ott volt. A legfinomabb a fasírozott volt, jó volt a pirog is, az ilyen olajban sült tészta valamivel – akkor babbal – töltve, de a legfelségesebb a fasírozott volt krumplival.

Az esküvő amúgy hangulatos volt. Rendeltek dalokat, még pénzt is adtak, amikor eljátszottuk a kedvenc nótájukat. Volt egy magyar sláger, a „Fogadj el egy jó tanácsot tőlem”, ez volt a: „Davaj vengerszkij tango”, így kérték, mert ennek a dalnak mollos hangzása van, és ez nekik nagyon tetszett. Ez a hangzás áll hozzájuk közel. Persze mi is tanultunk tőlük orosz dalokat, de a Strauss-ke-ringőket ők is ismerték.

Becsület

Pali bácsi:

Volt egy tiszt, aki állandóan áthívott bennünket a szobájába, és mindenkit kérdezgetett, meg olyanokat mondott, hogy tudjuk meg, hogy X. Y. mit csinált otthon, vagy mi volt otthon, és egy olyan hálózatot épített ki közöttünk, hogy engem is a legjobb barátommal figyeltetett. Persze mi elmondtuk egymásnak.

Józsi bácsi:

Volt egy kis nyelvérzékem, hát előbb tanultam meg oroszul, mint a többiek. Persze nyelvtanilag biztosan nem beszéltem helyesen, de amit az ember úgy hall az emberek között, azt tudtam.

Szóval hívatott a politikai tiszt, és azt mondta, hogy mondjam el azt, hogy kik voltak német tiszték. Bizony meg is fenyegetett, hogy ha nem beszélek, akkor ez így és úgy meg amúgy lesz. Bizony, egyszer kihúzta a fiókját, és rámutatott a pisztolyára:

– Látod ezt?

– Hát – mondom –, látom, de most mit csináljak?

Végül azoknak a nevét mondtam, akikről már tudtam, hogy áthelyezték őket a német hadifogolylágerbe.

Egyébként tényleg nem tudtam, az ördög tudta, hogy ki volt német katoná, vagy ki volt ez, vagy ki volt az. Természetesen, ha tudtam volna, akkor sem mondtam volna meg.

Matyi bácsi:

Mielőtt hazajöttünk, elkezdtek behívni – egyenként – az embereket az irodára. Engem is behívtak, és a tolmács kérdezte, hogy miről szoktunk beszélgetni. Azt válaszoltam, hogy semmiről. De ez nem volt nekik elég, tovább kérdeztek. Mondtam nekik:

– Ha éhesek vagyunk, az enivalóról beszélgetünk, ha jól vagyunk lakva, akkor meg a nőkről.

– Mars ki! – kiáltott erre az a tiszt, aki kérdezett. El voltam készülve akkor mindenre. Megkértem a soroksáriakat, hogy mondják majd el otthon, hogy miért nem engedtek haza.

De hazaengedek. Nagy kő esett le akkor a szívemről.

Misi bácsi:

Egyszer hívott az egyik tiszt – a Vaszil – az irodájába, és mondta nekem, hogy adjak információt erről meg arról. Mit tehettem? Mindig megbeszéltem az illetővel, akiről kérdezett a Vaszil, hogy mit mondjak róla. Valamit kellett mondanom, mert aki nem beszélt, azt elvitette katonai táborba.

Lágerből lágerbe

Gyuri bácsi:

Három év után megszűnt a lágerünk. Egyeseket Csutinára vittek, másokat Vorosilovkára, ott szászok voltak, román németek.

Ilonka néni:

Baskíriában, a lágerben nagyon sokan meghaltak. Onnan Grúziába vittek minket, egy karácsonyeste lettünk újból beszállásolva a szerelvénybe. Azt mondták, hogy a januári mínusz negyven fokot nem bírtuk volna ki, ami igaz is, mert ruhánk egyáltalán nem volt.

Legyőzve a félelmet

Annus néni:

Volt a tízes bánya és a kettős bánya. Én mind a kettőben dolgoztam. Félelmetes volt, mert ha csönd volt, és nem jöttek a csillék, előjöttek a patkányok.

Úgy... közeledtek felém. Rengeteg patkány volt. Mindig figyeltem őket, s amikor már nagyon közel voltak, akkor elengedtem a kéziféket, és az egy nagy csattanás volt. Erre a hangra elmenekültek, és akkor már nem félttem.

Nyelvtanulás

Boris néni:

Baskíriában voltak velünk orosz svábok. Ők nagyon szépen beszéltek németül, és tőlük mi megtanultunk oroszul, mert mi ugye tudtunk németül, svábul beszélni velük, és ők megtanítottak minket oroszul. Ők is ott laktak, de nem a mi lágerünkben, őket oda internálták; de nagyon rendesek voltak velünk.

Irmus néni:

Egy nap elvittek a bányába csillét tolni. Volt ott egy Léna nevű zsitomiri orosz nő. Elég nagyszájú volt, aminek az az előnye származott, hogy könnyen megtanultam tőle oroszul.

Fizetés

Pali bácsi:

Ha jól emlékszem, 1948 után már kaptunk egy kis fizetést is kézhez. Valamennyit levontak az otthagásunkra és az élelmezésünkre, de egy kevés nekünk is maradt. Mondanom sem kell, hogy ennivalót vettünk rajta. Én akkor egy kiló kristálycukrot ettem meg kenyérral és fél vödör burist, az ilyen rizsszerűség volt. És ez addig ment így, amíg el nem értem a rendes súlyom. 20-25 kilót híztam vissza. Csak ennivalóra költöttem, és ezzel így voltak a többiek is.

Karácsony

Annus néni:

Ott karácsonykor mandarinok értek. De mi megünnepeltük a karácsonyt. Dupla órseget kaptunk akkor.

Hoztunk az erdőből fenyőfát, és odatettük a priccünk elé, és akkor olyan szép csend volt a lágerben, mindenki hazagondolt, hogy milyen jó lenne most otthon lenni...

Pali bácsi:

Ma is látom, amikor egy karácsonyeste, férfiak, nők, lesoványodva, anyaszült meztelen álltunk a zuhany alatt, és valaki a Mennyből az angyalt kezdte énekelni. És énekeltük a Mennyből az angyalt, hogy legyen karácsonyunk.

Mélypont ellen

Magdi néni:

Amikor hazamehettek a betegek, a nálam fiatalabb lányok nagyon sírtak a sátorban, ők is szerettek volna hazamenni. Mivel én voltam az idősebb, próbáltam őket vigasztalni. Mondtam nekik, hogy mi is haza fogunk menni, meg így, meg úgy... De belül nem volt így. Csak kívülről tűntem úgy, mint akinek semmi baja.

Annus néni:

Ha egyikünk szomorú volt, a másik kitalált valamit, és elbolondoztunk egy kicsit. Hát így tudtuk átvészelni.

Anci néni:

Sokszor, nagyon sokszor volt honvágyunk. De a fiatalabb lányok egy cirkuszt állítottak össze, és akkor cirkuszt játszottunk. Bohóckodtak a lányok, és akkor mindenki vidám lett.

Matyi bácsi:

Nem törődtem semmivel, csak próbáltam élni az életet. Arra gondoltam, nincs értelme állandóan azt kérdezni, mikor fogunk hazamenni? Egyszer úgyis

haza fogunk menni; hogy mikor, majd elválík. Csak arra kell törekedni, hogy az ember egészségesen menjen haza, ezért én leszoktam a dohányzásról. Igaz, azt is láttam, hogy volt, aki a kenyérét odaadta a dohányért, és egy idő után éhen halt.

Gyuri bácsi:

Hát, sok mindent mondtak, ha kérdeztük, hogy mi lesz velünk. A láger vezetője mindig azt mondta, hogy jó lesz minden, és ez így volt végig. El is neveztek Ígér hercegnek.

Pali bácsi:

Volt egy zenekarunk. A zenélés persze nem mentesített minket a munka alól, de egy darab kenyérrel többet kaptunk, olykor esküvőre, választási nagygyűlésre vittek minket zenélni. Játszottunk ott egy tányér levesért, ami ilyen körülmények között az életet jelentette. Volt egy orosz dal, aminek az volt a refrénje, hogy: „dájo kaja, dájo kaja”, ezt mi mindig úgy énekeltük, hogy: „de jó kaja, de jó kaja”, de jó lenne egy kis kaja.

Anna néni:

Mikor már jó ideje ott voltunk, néha kaptunk kimenőt. Akkor az ember egyedül kimehetett a lágerből. Egy hónapban öt embert engedtek ki, de ez nem volt rendszeres.

Boris néni:

Eleinte nem is reméltük, hogy valaha hazakerülünk. Aztán, ahogy telt az idő, és még éltünk, reménykedni kezdtünk, hogy hátha egyszer hazakerülünk. És az tartotta bennünk a lelket, hogy haza kell jutni, nem szabad elhagyni magunkat, nem szabad elkeseredni, bízni kell a jövőben, hinni kell abban, hogy haza fogunk menni, és aki ebben hinni tudott, és akart hazajönni, az hazajött.

Hazafelé

Pali bácsi:

Természetesen mindig kérdeztük, hogy mikor megyünk haza. Mindig azt mondták, hogy „szkoro”, hamarosan. Hát, ez nagyon relatív hamarosan volt, de 1949 tavaszán, aztán nyáron, már biztosra mondták, hogy hazamegyünk. És valóban. Nyár végén a lágerparancsnok összehívta a láger lakosságát, és közölte, hogy készülődhet mindenki, ősszel hazamegyünk. November 20-án indultunk el, és december 6-án, Mikuláskor érkeztünk haza. Közben egy hétig voltunk Máramarosszigeten, elosztólágerben. Ott, aki igazolni tudta, akár csak egy levéllel, hogy Németországban vannak a szülei, azt mindjárt oda irányították. Szóval nem jött haza ide, Magyarországra, mindjárt mehetett oda. Aztán megérkeztünk Debrecenbe, ott tisztálkodás meg fertőtlenítés volt. Megkaptuk aztán az igazolást, hogy kik vagyunk meg honnan jövünk, és kaptunk még tíz darab Kossuth cigarettát és húsz forintot. Ez volt az ellátás.

Ilonka néni:

A hazajövés már könnyebb volt, mint a kiutazás. Romániában volt egy gyűjtőtábor: Foksány, nem, Foksán, és onnan jöttünk aztán Debrecenbe.

Budapestre érve

Boris néni:

A pályaudvaron rengeteg ember volt. Mindegyik kérdezte: „Nem látta a fiamat?” „Nem látta a fiamat?”

Én meg csak kiabáltam a mamámnak: „Mama! Mama!” De az én mamám nem jött, mert már ki volt telepítve.

Volt ott egy rendőr, próbált vigasztalni, azt mondta: „Várjál! Mindjárt itt lesz a mamád!” De, sajnos, nem jött az én anyám, mert kitelepítették Németországba. Aztán kaptunk ott a pályaudvaron egy darab fehér kenyeret és borsólevest. A könnyeink belepotyogtak a levesbe, de megettük, mert éhesek voltunk. És akkor az egyik rokonom, aki várt rám, megtalált és magával vitt. Náluk voltam, míg férjhez nem mentem.

Láger után

Feri bácsi:

Voltak „szép” napok, és voltak kegyetlen napok, de elmúlt. Elmúlt, de az első időkben – mikor már itthon voltunk – az embernek az álmaiban visszatértek ezek a kegyetlen napok. Mert voltak kegyetlen napok, amikor az ember azt mondta, hogy nem bírom már ki. De hát, ahogy szokták mondani: minden elmúlik egyszer.

Pali bácsi:

Hát, erről nem lehetett beszélni. Akkor legalábbis nem. Magunk közt igen, de sehol sem vették szívesen, így csak a munkahelyünkön, magunk közt beszéltünk erről, mert hasonló sorsúak nagyon sokan voltunk. De úgy nyilvánosan sehol, senki nem beszélt erről, az állami szervek meg pláne nem! Csak a hetvenes években valamikor jött ki az a rendelet, hogy ez az ötévi fogság szolgálati időnek számít, beleszámít a nyugdíjba. De a fogságról nem esett szó. Jó anyám mesélte például, hogy amikor elvittek minket 1945 januárjában, Soroksáron egy héten egyszer litániát tartottak, közösen imádkoztak a foglyokért. Egy idő után azonban ezt megtiltották, azt mondták, hogy nincsenek már foglyok, akik még nem jöttek haza, azok azért nem jöttek, mert jól érzik magukat kinn.

Misi bácsi:

A nyugdíj-kiegészítést 1988 augusztusától kapjuk. Azóta mintha lehetne beszélni ilyen dolgokról. Nem is tudom, féljek? Ne féljek? Az asszonykám fél, hogy valami következménye lesz annak, hogy elmondtam, amire emlékszem. De én nem tettem hozzá, nem túloztam, sőt, erről kilométereket is lehetne beszélni. Velem együtt ezt sok tízezren átérték. Különben is! Én féljek?

Esküvőn a soroksári templomban (1958-ban)

A Gábler házaspár 1960-ban

A Gábler házaspár 1960-ban egy esküvő alkalmából házuk kapujában, a koszorúslány Gábler Mária

Irmus néni:

Soha nem rendeztünk találkozót. Ha találkoztunk, üdvözlöttük egymást, és kész, de családon belül sem beszéltünk a fogságról. Valahogy olyan fájdalmas téma volt, meg, aki nem élte át, az nem is akarta elhinni.

Magdi néni:

Soroksárról kétezer embert vittek el. Az oroszok azt mondták, innen kétezer kell, és összeszedték az embereket. Nemcsak svábok voltunk, velünk voltak a keresztúriak, azok tiszta tótok! Nem? Nem csupa svábok voltunk, még zsidók is voltak velünk!

Annus néni:

Azok az orosz emberek, akikkel mi ott találkoztunk, azok nem tehettek róla, hogy ez történt. Azok a tisztek se, meg a katonák se, akik körülvettek minket, de azok, akik kiadták ezt a parancsot, hogy nőket is vigyenek, azoknak ez megbocsáthatatlan.

Teri néni:

A nevemet azért nem mondtam meg, mert sose tudja az ember... Már idősek vagyunk, betegek, mit lehet tudni... Jönnek, aztán megint csak elhurcolnak minket. Ha a férjem és engem nem is, akkor a gyerekeinket molesztálják, arra pedig nincsen szükségünk.

Anci néni:

Annyit szenvedtünk a háború alatt! És '56-ban is! Sokáig nem volt kenyérünk se, és féltünk nagyon, mert örökké csak üldözték azt, akinek német hangzású neve van, az örökké meg volt bélyegezve, talán még a mai napig is. Én nem is tudom... Pedig hát semmi rosszat nem tettünk, nem vétettünk senkinek.

Ica néni:

Volt egy fogolytársunk, egy férfi, Lacinak hívták. Pár évvel ezelőtt találkoztunk vele, és elmesélte, hogy kinn járt Baskíriában. Ő idehaza tervezőmérnök volt, kiküldték őt oda, hogy tervezzen ott lakásokat, ilyen blokkházakat. Ő nem mondta meg, hogy ott volt fogságban, de mikor hazajött, elmesélte nekünk, hogy ahol a mi halottaink el vannak temetve, ott már egy hatsávós autósztráda van építve. De a láger még áll. Garáznak készítették eredetileg, és az is lett belőle. Műhely és garázs, traktorokat javítanak ott. Egészen más minden már Baskíriában. Már emeletes házak állnak ott. De a lágert látta... mesélte nekünk. De már meghalt azóta... szegény.

Matyi bácsi:

Amikor három év után hazajöttem, beszéltem arról, hogy mi volt ott kinn. Elmondtam, hogy az ottani és az itteni élet között ég és föld a különbség. Meg is lett az eredménye. Nem vettek vissza a régi munkahelyemre. Azóta igyekszem elfelejteni az egészet.

Teri néni:

Elmondani nem tudom, hogy ezek a napok milyen nehezen múltak el. Nem is tudom, hogy bírtuk ki. Csak az tudja, aki ezt átélte.

Bözsi néni:

A Kádár-rendszerben mindig arra készültem, hogy egyszer elmegyek Kádár Jánoshoz, és megkérdem, tudja-e, mennyit szenvedtünk mi ott, a fogságban. Persze nem mentem el soha.

Anna néni:

Volt ott egy csomó ember, aki egy szót sem tudott németül, csak a neve volt német. De volt ott olyan név is, hogy Bácsalmási. A Sztálin elhatározta, hogy ennyi és ennyi ember kell polgári jótételési munkára, és akit össze tudtak szedni – elsősorban német nyelvterületről –, azt elvitték.

Pali bácsi:

Volt közöttünk Szabó meg Kovács, sőt, amikor kifelé mentünk, Püspökkladány állomáson vagonba rakták azt az embert, aki ott palacsintát árult, mert nem volt meg a létszám. Jézus Krisztust is elvitték volna ezek, csak a létszám meglegyen, csak az érdekelte őket.

Misi bácsi:

Idegileg nagyon megviselt a lágér. A fogaim is kihullottak ott a vitaminhiány miatt, de mostanáig nem beszélünk ezekről a dolgokról. Nem is kérdezték minket senki – úgy értem, hogy hivatalosan –, csak most, a rendszerváltás után.

Ilonka néni:

Nemrég kórházban voltam, és a lágerről álmodtam. Többször is. A társaim, a kórteremben mondták, hogy kiabáltam álomban. Azt álmodtam, hogy el akarnak vinni, mert német hangzású a nevem. Én meg kiabáltam:

„Magyar vagyok! Magyar vagyok!” És ezt hallották meg a többiek.

A kitelepítés

Gyerekkoromban sokszor csodálkoztam azon, hogy Soroksáron mindenkinek él „kinti”, vagyis németországi rokona. Nekünk is volt, és eltűnődtem néha azon, ha nagyszüleim kitelepítik, én meg sem születek. (Szüleim akkor nem találkozhattak volna.) Ám, hogy mit jelentett valójában a kitelepítés, azt fiatalasszony koromban sejtettem meg, amikor a kisfiammal otthon maradtam.

Nagyszüleimtől örökölt, fehér parasztházban éltünk akkor. Állt még az udvaron a kerek kút – bár nemigen használtuk már, csak nyárestéken engedték le néha vödörben a görögdinnyét; de a gangot rendszeresen fehérre meszeltük. Leginkább nagyanyám iránti kegyeletből, ő ugyanis minden nagyobb ünnep előtt – húsvét, pünkösd, búcsú – „Mackó (ez voltam én), meszelünk!” felkiáltással rázott föl kamaszkorom álmvilágából, s nevelte belém a vályogház

rendben tartásának kötelességét. Őriztük hát úgy-ahogy nagyanyám szokásait, de az udvart már kisfiam járókája foglalta el, s a férjem sem értett úgy a lugas gondozásához, mint drága nagyapám annak idején. Ilyen lassan változó, átalakuló környezetben éltünk, amikor egy nap negyven év körüli férfi állt meg a kerítésünk előtt. Nem zörgetett a kapun, nem is kiáltott be, csak nézett, nézett befelé. Nem értettem, mit néz, hát udvariasan megkérdeztem.

– Nem, nem nézek semmit – dűnnyögte válaszképpen.

– Akkor hát? – kérdeztem.

– Nem, semmit, semmit – ismételte meg zavartan, de én nem hagytam annyiban.

– Tudja – mondta ki nehezen, kérdő tekintetem látva –, ebben az udvarban töltöttem a gyerekkoromat.

– Értem – válaszoltam halkán, hiszen nagyszüleimtől hallottam, hogy a ház előző tulajdonosát kitelepítették, és így üresedett meg, mielőtt megvették. – Jöjjön be! Üljön le egy kicsit! – hívtam beljebb együttérzően a férfit, de nem mozdult, nem akart bejönni.

– Nem, csak innen kívülről nézném. Nem akarok zavarni – szabadkozott. Én pedig szó nélkül bólintottam, mást nem tehettem.

– Sokat változott azóta? – kérdeztem aztán mégis óvatosan, s akkor mosolyodott el először:

– Nem, nem sokat – mondta.

– Hát akkor... minden jól! – köszöntem el tőle, ő pedig sokáig állt még egykori házuk, a mi házunk előtt. Nézte a kertet hosszan, mozdulatlanul. Mintha minden fűszálat, minden liliomszirmot külön-külön akart volna üdvözölni.

* * *

Ez volt hát az én közvetlen élményem a kitelepítésről, de természetesen megkérdeztem azokat is, akik átélték ezeket az időket. 1946 tavaszán Teri néni a községi elöljáróságon, a Nyilvántartó Hivatalban dolgozott. Ott volt az a „bizonyos” szoba, ahova behívták azokat, akik a kitelepítési listán szerepeltek. Kis feszület állt az asztalon, és meg kellett esküdniük arra a keresztre, hogy nem voltak Volksbund-tagok. (A Volksbund-listák egyébként megvoltak.) Aki esküt tett, azt nem telepítették ki, aki német nevű volt, de ipari munkás, azokat általában fölmentették. Teri néni bátyja Csepelen dolgozott, ezért ő nem, de a felesége picit gyermekükkel rákerült a kitelepítési listára.

Ehhez tudni kell még azt, hogy a fiatalasszony édesanyja írástudatlan volt, s mivel a család többi tagja a földeken dolgozott, ő tartózkodott otthon azon a délelőttön még 1941-ben, amikor „összeírás” volt Soroksáron. Mit tudta szegény asszony – és vele együtt nem egy Soroksáron –, micsoda tétje van annak, hogy ő most német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallja magát. Válaszolt szíve szerint, s Teri néni döbbenten látta, hogy sógornőjét bizony nem mentik föl, mert a családja német nemzetiségűnek vallotta magát. A bátyjának azt javasolták, hogy váljon el a feleségétől; de hogy is mondhattak ilyet, amikor nemrég jött haza a frontról, és örült a családnak, hogy életben maradt, nem lesz félárva a kislánya. Mindezt tapasztalva Teri néni elhatározta, ha a bátyját és a sógornőjét kitelepítik, ő is velük megy. De hiába ment el otthonról egy szál ruhában, hogy szökése ne legyen feltűnő, az édesanyja és két karszalagos

Kúcs Éva és Zsuzsa violinkulcsos nyakkendőben 1968-ban.
Ez volt a lebontott soroksári Ének-Zenei Ált. Isk. tanulójának egyenruhája

Osztálykép az egykori „zenei” udvarán

rendőr jött a vonathoz, és le kellett szállnia. A bátyjáiék pedig elmentek, ami egy gyerekkocsiba belefért, azt tudták elvinni „szegénykéék”. Jó pár hónap után jött az első hír róluk. A testvére nem tudta elképzelni, hogyan kerülhettek oda ki. Eleinte nem tudott elhelyezkedni, Teri néniék borítékban küldtek nekik paprikát, vetőmagot, a kislánykájuknak pedig hajszalagot. Jó egy év után, amikor az üzemek elkezdtek dolgozni, akkor már a „kintieknek” is jobb lett kicsit.

Erzsi néni szüleit és testvérét búcsúztatta 1946. május 2-án. A testvére tizenhét éves volt akkor, ő pedig a tizenkilencedikben járt. Már férjnél volt, ezért maradhatott.

Jó idő lehetett akkor, mert arra is emlékszik, hogy kivágott ruhát viselt. Nem tudták, hogy mikor indul a vonat, egész nap kint álltak a vagonoknál, és várták, hogy mikor kap szabad jelzést a szerelvény. Egyszer csak szóltak, hogy indulnak. Délután volt már akkor. Mindannyian sikítottak, kiabáltak. Erzsi néni pedig rohant a vonat után, egészen a sorompóig. „Mint a félőrültek, úgy ordítottunk” – meséli. A vagonban lévők kiabáltak, azok is, akik utánuk szaladtak. Erzsi nénit, aki akkor még nem volt néni, „csak” fiatal asszony, a férje visszahúzta a vonattól, az édesanyját pedig az apukája húzta a vagonba, mert le akart ugrani a szerelvényről. „Embertelen volt” – mondja. Nehéz megszólalnom, amikor kérdezem:

– Mikor találkoztak újra?

– 1955-ben, amikor a kislányom már kilenc és fél éves volt. Akkor láthatta először a nagyszüleit, és én is végre a szüleimet. Egy ötnapos csoportos utazást szerveztek ide akkor, azzal jöhettek. Mindig szerettem volna utánuk menni, de nem lehetett. Azt mondták, hogy sok az önkéntes, mindenki a családját szeretné egyesíteni, nem mehetek. Most már egy kicsit jobb, mint az ötvenes években volt. Aztán a Kádár-rendszerben már utazhattunk látogatóba, de most is négyszer-ötször megyek egy évben Németországba.

– Hát az édesanyja nem jön haza?

– Nem – válaszolja tömören.

– '55 óta nem volt itthon, és nem jön haza? – kérdezem ismét, de válasza most is tömör: „Nem.”

– Miért nem?

– Nem tudom – mondja Erzsi néni, és csend ül közénk, hosszan hallgattunk.

Pedig mindketten tudjuk a választ.

A kollektív büntetés

1941-ben a Statisztikai Hivatal megbízásából – így tudják az idősek – népszámlálás volt Soroksáron. A közeli Dunaharaszti a jegyző figyelmeztette a sváb lakosokat, hogy vallják magukat magyaroknak, így az ottani svábokból kevesebbet telepítettek ki, mint a soroksáriak közül. 1946-ban létrehozták a Kitelepítési Bizottságot, és a Hirtling-kocsmá falára kifüggesztettek egy listát, onnan lehetett megtudni, hogy kinek kell elmennie. Ők a Kitelepítési Bizottságtól megtudták kitelepítésük napját és annak a vagonnak a számát, amelybe be kellett szállniuk. A távozókat hosszú szerelvény várta a soroksári vonatállomáson,

és körülbelül negyven kilogrammnyi csomaggal marhavagonokba zsúfolták őket. Általában reggel vagy délelőtt lovas kocsikkal mentek ki a vagonokhoz, de volt, aki talicskával tolta ki csomagját. Asztalokból útiládákat eszkábáltak, és azokban helyezték el értékeiket. Egy járóképtelen beteget teknőbe raktak, és úgy vitték a vagonokhoz.

Amikor megérkeztek, „két almával és egy szelet kenyérral” romokat takarítottak. Németország is szegény volt akkor, nem tudott többet adni a kitelepítetteknek. Az ott élő emberek is éheztek, nem szerették a kitelepítetteket, akik azonban mindent megtettek boldogulásukért.

– Mikor már nem volt zsír, úgy főztem – meséli Rici néni azokról az időkről –, hogy azzal a papírral töröltem át a lábos alját, amibe a zsírt csomagoltuk, amikor elindultunk.

De talpraesettséjük másban is megnyilvánult. Egyikük az első márkát úgy kereste, hogy a szemétdombon összeszedte az olajos rongyokat, kimosta, és el tudta adni a hulladékgyűjtőben. De úgy is „keresték a megélhetést”, hogy leszedtek egy almafát, és a gyümölcsöt dohányra cserélték, azért pedig krumplit vagy egy kis lisztet kaptak. S bár hittek abban, hogy visszajönnek Magyarországra, háromféle ottani tanfolyamra jártak, hogy könnyebben boldoguljanak.

Az ötvenes évek elején már jobban éltek a „kintiek”, mint az „itthon maradtak”. Attól kezdve segítették a magyarországiakat. A német állam néhány év után komoly kártérítést adott a kitelepítetteknek (a Soroksáron maradt ház, föld, tehén, ló után), sokan házat vettek vagy építettek, és rendezni tudták életüket. A fiatalok megszokták az új hazát, de a kitelepített öregek szenvedtek a honvágytól, amíg csak éltek. Németül nem tudtak, ők svábul beszéltek, és mindig reménykedtek, hogy visszamehetnek Soroksárra.

– Mikor először hazajöttem – mesélte Frici bácsi a kitelepítés ötvenedik évfordulójára rendezett megemlékezésen –, azt mondta a mamám: „Menj, nézd meg a házat, és meszeld le, hogy mire hazajövök, rendben legyen.” De nem jött már haza. Kilencvenévesen Németországban temették el. Szegényke sohasem értette meg, hogy miért üldözték el, hiszen nem volt ő sem háborús bűnös, sem volksbundista – fűzi tovább a szót emlékezőn Frici bácsi, aztán hozzáteszi:

– Így van nekem most két hazám. Ha Németországból jövök Soroksárra, azt mondom az ottaniaknak, hazamegyek. Ha Magyarországon készülődök Németországba, akkor is azt mondom, hogy hazamegyek.

– Németországban élnek a gyerekeink, németek vagyunk – szólal meg Frici bácsi felesége is –, de a szívünk azért magyar maradt. Én nem felejttem el, hogy honnan jöttem. Duna-parti lány vagyok, ha Magyarországra jövök, az első utam a Dunához vezet, miután ott körülnéztem, már jobban érzem magam. Ezután pedig a templomba megyek. Sokszor végiggondoltam, hogy most már Németország a hazám, de a szívem azért még itt van. Mert elfelejteni nem lehet semmit, semmit sem, amit velünk csináltak. De meg kell bocsátani. És én meg is bocsátottam. Most még egy magyar nyelvű imakönyvet veszek, és akkor már megvan mindenem. Megbékéltem a sorsommal.

Tekintetéből látom, hogy így is gondolja.

Asszimiláció

Nem tudom, hogy a mi családunk svábnak vagy magyarnak vallotta-e magát, valószínűleg gyárimunkás-létük miatt kaptak felmentést a kitelepítés alól. Ma már sajnálom, hogy soha nem beszéltünk ilyen kérdésekről, azt sem tudom, hogy identitásuk hogyan alakította újra és újra a XX. század kavargó történelme. Bizonyára így kellett történnie, hogy a sváb nyelvet ma már egyre kevesebben beszélik Soroksáron, nagyszüleink nyelvét az irodalmi német váltja fel. S bár a soroksári gyerekek ma is a Gyáli-patak kis hídjá alatt szívják el a ki tudja, honnan csent első cigarettát, az egykor fehér parasztházakat ma már sárgára festik, ha az üzleti érdek úgy kívánja. Új boltok, új arcok jelzik a változást, a srácok pedig, akik egykor Csepel bringákkal „cajgáztak” le a Duna-partra, ma már jobbnál jobb autókkal állnak meg a Molnár-szigetre vezető hídnál, hogy egy kicsit bámulják a vizet, a kompot, a vadkacsákat. De nyáron, ha váratlan eső zúdul a földre, a húgom ma is kitarja soroksári házuk kapuját: „Tudod, ahogy a mamáék...” – mondta egyszer: hogy beállhasson a gangra az, akit elkapott a zápor. Ősszel pedig, amikor a virágok magvait gyufásdobozba gyűjtöm a kertben, nagyanyám kézmozdulata éled az enyémben, az ő rendszeretete mozgatja az én életem is.

S ma már én is az élet fontos dolgairól mesélek a fiamnak, mert kell, hogy tudja, akkor is, ha én már nem leszek, hogy semmilyen érték, semmilyen kultúra nem tűnik el a világból nyomtalan.

A soroksári templom napjainkban

A rendszerváltás után emlékek után kutatva indultam el Soroksáron. Gyűjtőmunkám eredményeként 1993-ban megjelent *A túlélés titkai* című vékonyka kötetem, 1996-ban pedig írtam-szerkesztettem a Soroksári Füzetek 1. számát (*A kitelepítés*). Akkor úgy éreztem, nem fogok már ezekről a témákról írni. A malenkij robot és a kitelepítés évfordulóira emlékezve azonban újra és újra találkoztam el nem mondott emlékekkel, s az időben távolodva egyre tisztábban láttam azokat a történelmi folyamatokat, amelyek újra írásra készítették.

„Egy nap negyven év körüli férfi állt meg kerítésünk előtt. Nem zörgetett a kapun, nem is kiáltott be, csak nézett, nézett befelé. Nem értettem, mit néz, hát udvariasan megkérdeztem.

– Nem, nem nézek semmit – dűnynyögte válaszképpen.

– Akkor hát? – kérdeztem.

– Nem, semmit, semmit – ismételte meg zavartan, de én nem hagytam annyiban.

– Tudja – mondta ki nehezen, kérdő tekintetem látva –, ebben az udvarban töltöttem a gyerekkoromat.

– Értem – válaszoltam halkán, hiszen nagyszüleimtől hallottam, hogy a ház előző tulajdonosát kitelepítették, és így üresedett meg, mielőtt megvették.

– Jöjjön be! Újjon le egy kicsit! – hívtam beljebb együttérzően a férfit, de nem mozdult, nem akart bejönni.

– Nem, csak innen kívülről nézném. Nem akarok zavarni – szabadkozott, én pedig szó nélkül bólintottam, mást nem tehettem.

– Sokat változott azóta? – kérdeztem aztán mégis óvatosan, s akkor mosolyodott el először.

– Nem, nem sokat – mondta.

– Hát akkor... minden jól! – köszöntem el tőle, ő pedig sokáig állt még egykori házuk, a mi házunk előtt. Nézte a kertet hosszán, mozdulatlanul. Mintha minden fűszálat, minden liliomszirmot külön-külön akart volna üdvözölni.”

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szerkesztő: Bognár Antal
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence